

HÜNKÂR HACI BEKTAŞ VELÎ

(Hayatı ve Eserleri)

ETHEM RUHÎ FİĞLALİ*

Hayatı

Ahmet Yesevî ocağından, Horasan erenlerinden bir büyük isim olan Hacı Bektaş Velî, son derece yaygın bir şöhrete sahip olmasına rağmen, hayatı hakkındaki bilgilerimiz, nerede ise yok denecek kadar azdır ve olanlar da gerçek ile menkûbelerin bazen taban tabana zıt rivâyetleriyle örülüdür.

Nitekim onun hayatı hakkında bilgi veren ve en eskisi vefatından yaklaşık iki asır sonra müridleri tarafından kaleme alınmış olan Vilâyet-Nâme'ler, tarihî olmaktan çok onu yücelten ve olağanüstü gösteren menkûbelere dayalı rivâyetleri nakleder. Biri yine onun vefatından yaklaşık yüzyıl, diğeri de ikiyüz yıl sonra kaleme alınmış olan Eflâkî (1360)'nin Menâkıbu'l-Ârifin'i ile Aşık Paşazâde (1481)'nin Tevârih-i Al-i Osmân (Aşıkpaşaoğlu Tarihî)'i, Hacı Bektaş Velî hakkında sadece birkaç satırlık bilgi verir.

Vilâyet-Nâme'ye¹ göre Hünkâr Hacı Bektaş Velî, Horasan hükümdarı İbrahim es-Sânî Seyyid Muhammed ile Şeyh Ahmet adlı Nişâburlu bir âlim

* Prof. Dr., Muğla Üniversitesi Rektörü.

¹ *Vilâyet-Nâme veya Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, Abdalbâkî Gölpinarlı tarafından neşrolunmuştur. (İstanbul 1958). Bundan böyle *Vilâyet-Nâme*'den yapılacak nakillerin sayfa numaraları dipnot yerine, satır arasında parantez içinde gösterilecektir.

zâtın kızı olan Hatem (Hatme)'in oğludur. Asıl adı da Bektaş'tır (4). A. Rıfki ise, "... isimleri (Muhammed), mahlâsları (Bektaş)dır" der.² Onun devrine yakın kaynaklar ve vakfiyelerde, kendisinden dâima Hacı Bektaş şeklinde bahsedilmiş; ayrıca Bektaşî kaynaklarında da sık sık Hünkâr lâkabı ile anılmıştır.³ Hacı lâkabı ise, Vilâyet-Nâme'de zikredilen bir keramet sonucu ortaya çıkmıştır (6). Buna göre Bektaş'ın hocası Lokman Perende Horasan'dan hacca gider. Arafat'ta vakfede iken, arkadaşlarına, "*Bugün arife günü, şimdi bizim evmizde bişi pişirilir*" der. Lokman'ın bu sözü Hünkâr'a mâlûm olur. Hemen Lokman'ın evinde pişirilen bişiden bir tepsiye koyar; göz açıp kapayıncaya kadar Arafat'a, Lokman perende'ye ulaştırır. Orada bunu yerler. Hac dönüşü Nişâbur halkı Lokman'ı karşılamaya çıkarlar ve tebrik ederler. Lokman, o zaman, "Asıl hacı olan Bektaş'tır" der ve giderek onu tebrik eder; kerametlerini bir bir sayar. Ancak biraz sonra da üzerinde durulacağı üzere, Hacı Bektaş'ın Horasan'dan Anadolu'ya hicreti esnasında bizzat hacca gitmiş olduğu da anlaşılmaktadır.

Vilâyet-Nâme, onun baba tarafından Hz. Ali'ye mensup olduğunu bildirir ve şu şecereyi verir (1):

"Hacı Bektaş Velî, Seyid Muhammed İbrâhîm es-Sânî-Seyyid Mûsâ es-Sânî-İbrahim Mukerrem el-Mucâb-İmam Mûsâ el-Kâzım-İmâm Câfer es-Sâdık-İmam Muhammed el-Bâkır-İmam Zeyne'l-Âbidin Ali-İmam Huseyin-İmam Emîrül-Mü'minin Ali."

Vilâyet-Nâme'ye göre Hacı Bektaş'ın dedesi Musâ es-Sânî, 27 Safer 203/818 tarihinde şehîd olan İmam Ali er-Rızâ ile görüşmüştür. Hacı Bektaş'ın babası, bu görüşme sonucunda, karısı Zeyneb Hatun'un İmam Ali er-Rızâ'nın ağzına alıp sonra bardağa boşalttığı şerbeti içmesi üzerine dünyaya gelir ve atası İbrâhîm el-Mucâb'a benzediği için İbrâhîm es-Sânî adını verirler (2-3).

² A. Rıfki, *Bektâşî Sırrı*, İstanbul 1325, 21.

³ Bektaş, eş, benzer, denk, misil anlamlarına gelen ve Selçuklularda daha önce de rastlanan bir isimdir. Bektaş, bekteşlik beğdeş, bendeş şekilleri ile Anadolu Türkçesi ebedî mahsullerinde sık sık kullanılmıştır. Bkz.: Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, nşr. Esad Coşan, İstanbul, (trç.), XX-XXI.

Buna göre İmam Ali er-Rızâ'nın şehâdetiyle Hacı Bektaş'ın vefatı arasında 450 yılı aşan bir süre vardır ve bu kadar uzun bir süreyi sâdece Hacı Bektaş'ın, babası ve dedesi doldurmaktadır.⁴ Bu bakımdan Hacı Bektaş'ın soy şeceresinin Hz. Ali'ye ulaştırılması, devrin geleneğine uyularak ayrıca bir de "seyyid" sıfatının verilmesi isteğinden kaynaklanmıştır⁵ ve tarihî vâkıalara uygunluğu henüz tahkik imkânlarından son derece uzaktır.⁶ Buna rağmen Bektaşî geleneğinde Hacı Bektaş'ın soyunun Hz Ali'ye bağlanması keyfiyeti Bektaşîler için son derece önemlidir. Meselâ Vilâyet-Nâme'de (5), Hacı Bektaş'ın bir keremetine hocası Lokman Perende şöylece şahit olmuştur: Bir gün Lokman Perende ders vermek üzere Hacı Bektaş'ın yanına girdiği zaman, Bektaş'ın sağında ve solunda iki nûrânî zâtın oturmakta olduğunu; bunların, o girer girmez kaybolduklarını görür. Bunun üzerine Bektaş'a onların kim olduklarını sorar. O da cevaben, "*Sağımda oturan iki cihan güneşi ceddîm Muhammed Mustafa idi. Solumda oturan Tanrı Arslanı, mü'minlerin emiri Hz. Ali idi. Biri gelip zâhir bilgisinden, öbürü bâtın bilgisinden bahsederler ve bana Kur'an-ı öğretirler*" der.

⁴ Bunun için olsa gerek, Baha Saîd ("Bektâşîler", *Türk Yurdu*, 5/141-42); A. Rıfki (*aynı eser*, 31-32) ve Besim Atalay (*Bektâşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1340, 7) daha farklı bir şecere verirler ve "İbrahim Mukerrem el-Mucâb" ile "Seyyid Musâ es-Sânî" arasında yeni isimler koyarlar. Şecere için ayr. bkz.: A. Celâlettin (Çelebi) Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektaş Velî ve Alevî-Bektâşî Yolu*, Hacı Bektaş 1986, 20-21; M. Tevfik Oytan, *Bektâşîliğin İçyüzü*, İst. 1970, 362; C. Sunar, *Melâmilik-Bektâşîlik*, Ankara 1975, 37.

⁵ *Vilâyet-Nâme*, A. Gölpınarlı'nın "açıklama'sı, 100-101. Seyyid, soyu Hz. Hüseyin'e ulaşan kişiler için kullanılan bir sıfattır. Özellikle tarikat çevrelerinde, şeyhlerin Hz. Ali ve soyuna bağlanması anlayışı, dâima önde gelmiştir. Esasen soy zincirini, Hz. Ali'ye bağlarlar. Seyyid'lik meselesi, İslâm tarihi boyunca özellikle Erdebil tekkesi tarafından siyâsî mahiyette, istismar konusu kılındığı gibi, şiflikte Enfal Sûresi'nin 41. âyeti öne sürülerek ganimetlerin ve malların beşte birinin Hz. Peygamber'in yakınlarına verilmesi emri dolayısıyla, mâli bir gelir kaynağı olarak da kötüye kullanılmıştır. Bu husus için bkz.: E. R. Fırlalı, *İmâmîyye Şîası*, İstanbul 1984, 233 vd.

⁶ Msl. krş.: B. Noyan, *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?*, Ankara 1987, 22; *Makalât XXI*; Rıza Çavdarlı, *Bektâşî Sırrı Çözüldü*, İstanbul 1944, 19 vd. Karşı bir iddia için bkz.: A.C. Ulusoy, *aynı eser*, 21, 185.

Horasan bölgesinin 31/651 yılında fethedilmesi üzerine birkaç yüzbin Arap'ın bu bölgeye yerleşmesi ve arkasından şiddetli Emevî baskısı sebebiyle Hz. Ali soyundan kimselerin Horasan'a sığınmaları ve orada evlenip-barklanmaları, üstelik Hacı Bektaş'ın Makalât'ını Arapça yazmış olması gibi hususların, onun Hz. Ali soyundan olduğuna bir delil olabileceğini ileri sürmek,⁷ yukarıda belirtilen tarihler açısından pek geçerli olmasa gerekir. Kaldı ki, Makalât'ın Arapça yazılması, Hacı Bektaş'ın Araplığına değil, devrinde Arapça yazmak geleneğinin devamına bir delil olabilir. Diğer taraftan esas dikkate lâyık ve çarpıcı olan nokta, o devirde hiç yaygın olmadığı halde, Hacı Bektaş'ın Türkçe yazması, kendisine atfedilen Risâle-i Besleme'yi devrin sâde ve temiz Türkçesiyle kaleme almış olmasıdır.⁸

Hacı Bektaş Velî'nin doğumu, yetişmesi ve Anadolu'ya kadarki hayatı hakkında, güvenilir belgeler maalesef yok denecek kadar azdır. Bu bakımdan, hayatının o dönemi ile ilgili söylenenler, menâkıbnâmeler ve dolaylı belgelerden ve rivayetlerden derlenmiş genellemelerdir.

John Kingsley Birge'ün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulduğu Yunus Emre Divanı'nın iç kapağındaki dört cümlelik bir kaydın ebced hesabıyla yapılan değerlendirmesine göre Hacı Bektaş, 645 veya 646/1248'de doğmuş; 680/1281'de Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş; 92 sene yaşamış ve nihayet 738/1337 tarihinde vefat etmiştir.⁹

Bu ve buna yakın tarihlerin, Hacı Bektaş Velî'nin Onüçüncü yüzyılın ilk yarısında Anadolu'daki "bilinen" hayatı gözönüne alınacak olursa, sırf Yeniçeri Ocağı ile irtibatını sağlamak ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda hisse sahibi kılmak isteyenlerce ortaya atılmış tarihî gerçekliği henüz ispatlanamamış iddialar olarak görülmesi gerekir. Bu husustaki en açık ve kesin bilgiyi Âşık Paşazade vermektedir. O, Hacı Bektaş'ın Osmanlı Hanedanının-

⁷ *Makalât*, E. Coşan'ın "İncelemeler"i, XXI-XXII.

⁸ Krş.: Y. N. Öztürk, *Tarih Boyunca Bektâşilik*, İstanbul 1990, 53.

⁹ Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, 34-35. Baha Saîd (*aynı makale*, 142-144).

B. Atalay (Bektâşilik ve Edebiyatı, 7-8). A. Rıfkı (*Bektâşî Sırrı*, 21), C. Ulusoy (*aynı eser*, 19, 60-66) ve diğer bazı yazarlar da aynı tarihleri verirler. Krş.: B. Noyan, *aynı eser*, 19 vd.

dan kimse ile görüşmediğini; aksini ileri sürenlerin yalan söylediğini sert bir dille ifade eder.¹⁰

Diğer taraftan Hacı Bektaş'ın 1273'te vefat eden Mevlânâ Celeleddin Rumî'nin çağdaşı olduğu hem *Menâkıbu'l-Ârifîn'de* hem de *Vilâyet-Nâme'de* belirtilir.¹¹ Ayrıca Ahmed Eflâkî, onun 1240'taki Babaîler isyanının önderlerinden Baba İshak'ın halifelerinden olduğunu da söyler.¹² Eflakî, her ne kadar Hacı Bektaş ve Türkmenler hakkında pek dostça ifadeler kullanmaz ve onları fırsat buldukça karalamaya çalışırsa da, verdiği bilgiler Hacı Bektaş ile Mevlânâ'nın hemen hemen aynı yıllarda yaşadıklarını ortaya koyar. Esasen, daha sonra haklarında söz edilecek halifelerinin kesin bilinen ölüm tarihleri ve Hacı Bektaş'ın vefatına delil olmak üzere "*kudise sirruhu*" ve "*merhum*" kayıtlı 695/1295, 697/1297 tarihli vakfiyeler ile 706/1306 tarihli "Ahî Evren Vakfiyesi'nde Hacı Bektaş Velî'nin sağlığında yaşadığı "Karahöyük" veya "Suluca Karahöyük" adını taşıyan kasabanın artık "Hacı Bektaş Kazası" şeklinde kaydedilmiş olması ve özellikle Ankara Kütüphanesi'nde Hacıbektaş'tan gelen bir yazma risalenin baştarafındaki "Hazine-i celileden şeref-vürud eden tumar-ı kebirde muharrer olduğu üzere tarih-i viladet-i şerifleri 606 (1209-1210) olarak müddet-i ömr-i şerifleri 63 olmağla 669 senesi (1270-1271) vefat-ı şerifleri muharrer olduğundan işbu mahalle tahrir olundu" kaydı dikkate alınacak olursa, onun 606/1209-1210 yılında doğup 669/1270-1271 yılında vefat etmiş olduğu daha doğru gibi görünmektedir.¹³

Hacı Bektaş Velî, ilk tahsilini Nişabur'da yaparak Arapça ve Farsçayı kitap yazacak kadar iyi öğrenmiş, zamanın ilimlerini elde etmiş ve manevî

¹⁰ *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul 1970, 221, 224. Ayr. krş.: M. Öztürk, "Hacı Bektâş-ı Velî", *Bellekten*, 50/885.

¹¹ A. Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, çev. T. Yazıcı, Ankara 1954, 1/371-72, 481-82; *Vilâyet-Nâme*, 49-50, 70-93.

¹² *Menâkıbu'l-Ârifîn*, 1/371. Hacı Bektaş'ın Baha İshak'ın halifesi olmadığı kesindir.

¹³ Bu husustaki deliller için bkz.: B. Noyan, *aynı eser*, 19 vd.; *Makâlât*, XXII vd.; Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1990, 208-10; *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî*, Ankara 1988, 42-3.

terbiyesini de aynı yerde tamamlamıştır. Hacim Sultan Vilâyet-Nâme'si onun feyz kaynağının ve ilk hocasının Ahmet Yesevî olduğunu söylemektedir.¹⁴ Tarihî açıdan Ahmet Yesevî 1166'da vefat ettiğine göre onun ilk hocası olması mümkün değildir. Ancak Yesevî ocağından feyzaldığı hususuna, mevcut araştırmalar, neredeyse ittifak halindedir. Vilâyet-Nâme bu bağlılığı, Ahmet Yesevî ile Hacı Bektaş arasına Lokman Perende'yi yerleştirmek suretiyle çözer.

Buna göre, (5) Lokman Perende, her ne kadar Yesevî halifelerine dair bilgi veren kaynakların hiçbirinde adına rastlanmıyorsa da, Ahmet Yesevî'nin halifelerinden biri sıfatıyla, çocuk Bektaş'ın talim ve terbiyesi ile görevlendirilmiş zahir ve batın ilminde çok derin bir mürşiddir.¹⁵

Kim ne derse desin, Vilâyet-Nâme'nin Lokman Perende'den, dolayısıyla bütün Türkistan'ın ve Türklerin piri Hâce Ahmed Yesevî ocağından feyz aldığı söylediği Hacı Bektaş Veli'nin tarikat silsilesinden de bu bağ ortaya çıkmaktadır: "es-Seyyid Bektaş el-Horasanî-Ahmet el-Yesevî-Abdu'l-Hâlîk el-Gucdavanî-Yusuf el-Hemedanî-Ebû Ali el-Fârmedî-Ebu'l-Hasan el-Harkanî-Ebû Yezîd el-Bistamî (veya Ebû Ali el-Fârmedî-Abdu'l-Kasım el-Gurganî-Ebû Osman el-Mağribî-Ebû Ali el-Katib-Ebû Ali er-Ruzbarî-el-Cuneyd el-Bağdâdî...)"¹⁶ Bu silsile, elbette, sonunda Hz. Ali ve Hz. Peygamber'e bağlanmaktadır. Bu noktada dikkatlerden kaçırılmaması gereken husus, Yesevî ocağından, Nakşîlik ve Bektaşîlik gibi iki büyük tarikatın doğmuş olmasıdır.¹⁷ Bunlardan Nakşîlik silsile itibarıyla Hz. Peygamber'e Hz. Ebu Bekir'le ulaşıırken, Bektaşîlik Hz. Ali ile ulaşmaktadır.

Hasılı Yesevî ocağının Anadolu'nun fethini ve İslâmlaştırılmasını bir iman borcu olarak gören Türkmen erenleri kfilesine katılan Hacı Bektaş

¹⁴ *Vilâyet-Nâme*. 102. Ayr. krş.: F. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, 48 vd.

¹⁵ Şeyh Lokmân-ı Perende'nin tarihi şahsiyeti ve hayatı hk. bkz.: F. Köprülü, *aynu eser*, 50 vd.; *Vilâyet-Nâme*, 101-104.

¹⁶ Bkz.: Ebu'l-Ferec el-Vasîfî (744/1343), *Tiryâku'l-Muhibbîn*, 47'den naklen *Makalât*, E. Coşan nşr., XXXIII-XXXIV. Bektâşî silsileleri hk. ayr. bkz.: F. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, 110, n. 42; *Makalât*, XXX; A.C. Ulusoy, *aynu eser*, 25; M. Tevfik Oytan, *aynu eser*, 363-364; C. Sunar, *aynu eser*, 36.

Velî'nin Horasan'dan Anadolu'ya gelmeden önce, hacca niyet ederek Nəcəf, Mekke, Medine, Kudüs, Haleb, Elbistan ve oradan Sivas, Kırşehir, Kayseri ve nihayet Suluca Karahöyük'e uğradığı; buralardan erbaîn¹⁸ çıkardığı ve hatta Mekke'de üç yıl mücavir kaldığı rivayet edilmektedir.¹⁹ Esad Çoşan, onun Makâlât'ında Kâbe ve haccın menasikı hakkında verdiği canlı malûmata dayanarak, hacca gidişinin muhakkak olduğunu söyler.²⁰ Aşık Paşazâde, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişini ise şöyle anlatır: "... Bu Hacı Bektaş, Horasan'dan kalktı. Bir kardeşi vardı. Mentеш derlerdi. Birlikte kalktılar. Anadolu'ya gelmeye heves ettiler. Evvelâ doğru Sivas'a geldiler. O zaman da Baba İlyas gelmiş, Anadolu'da oturur olmuştı. Meğer onu görmek isteğiyle gelmişler. Onun dahi hikayesi çoktur. Bu Hacı Bektaş, kardeşiyle Sivas'a, Sivas'tan Baba İlyas'a geldiler. Oradan Kırşehir'e, Kırşehir'den Kayseri'ye geldiler. Mentеш yine memleketine yöneldi. Hacı Bektaş, kardeşini Kayseri'den gönderdi. Vardı, Sivas'a çıktı. Oraya varınca eceli yetiştı. Onu şehit ettiler. Bunların hikâyesi çoktur. Hepsini doğru haberlerle bilmişimdir. Hacı Bektaş, Kayseri'den Kara Öyüğe (Suluca Karahöyük) geldi. Şimdi mezarı oradadır..."²¹

İlk Osmanlı tarihçilerinden biri olan Âşık Paşazâde'nin verdiği ve doğruluğundan çok az şüphe edilebilecek bu bilgilere göre, Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya Baba İlyas'ın öldürüldüğü 1240 yılı sonbaharından çok önce gelmiş olması gerekir. Onun Kayseri'de Battal mescidi'nde Evhadüddin-i

¹⁷ Krş.; F. Köprülü, *aynu eser*, 108-114.

¹⁸ Erbaîn, Arapça kırk demektir. Esmâ yoluyla sülûku kabul eden tasavvuf yolları da şeyh, dervişi, kırk gün, az yemek, az içmek, az uyumak, kendini bütünüyle ibâdete vermek üzere çile ve riyâzâta sokar. Buna erbaîne sokmak veya girmek; tamamlamaya erbaîn çıkarmak denir. Ashında esmâ'yı yani Allah'ın isimlerini zikrederek sülûku kabul etmeyip melâmeti esas tutan Bektaşîlik ve Mevlevîlik'te sülûk, hizmetledir. Maamafih Bektâşîlikte de erbaîne mukabil çile-i merdân ve çile-i zenân vardır. Bkz.: *Vilâyet-Nâme*, 110. Ayr.: A. Gölpinarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, 81, 117.

¹⁹ *Vilâyet-Nâme*, 17 vd.; *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, 221; A. Rıfki, *Bektâşî Sırrı*, 22-23.

²⁰ *Makâlât*, XXVI, metin kısmı: 74-76.

²¹ *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, 221-222.

Kirmanî -ki son olarak 631/1234'te Anadolu'dan ayrılmıştır- ile görüşmeleri dikkate alınacak olursa, Anadolu'ya gelişi en geç 1220 dolaylarında olmalıdır.²² Bu durumda onun 669/1270-1271 yılında vefat ettiğine kesin gözüyle bakılabileceğine göre, Anadolu'ya, eğer 63 yıl yaşamış ise 13 yaşlarında, ama 92 yıl ömür sürmüştü (557-669/1181/82), kırk yıl ibadet hayatı yaşamış (*Vilâyet-Nâme*, 8) ise 40 yaşlarında gelmiş olması gerekir. Esasen, 40 gün 40 gece 40 yıl ibadet, 40 arkadaş v.b. şeklinde tecelli eden 40 sayısının edebiyatta mübalağa ifade ettiği; dinî edebiyatta ise ilk Müslümanların 40 kişi olduktan sonra açıktan ibadete başlayarak dinin olgunluğa eriştiği ve en önemlisi Hz. Peygamber'in 40 yaşında bi'sete nâil oluşu dolayısıyla 40 sayısının önemi; ayrıca 63 yaş meselesinin de Hz. Peygamber'in hayat süresi ile ayniyet kurma endişesi ve geleneği ve onun Horasan-Anadolu arasındaki seyahatları göz önüne alınırsa, Hacı Bektaş'ın olgunluğa adım atmakta olduğu bir yaşta Anadolu'ya gelmiş olması, daha makul gibi görünüyor.

Biraz önce nakledildiği üzere Âşık Paşazâde Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş ve kardeşi Mentеш'in ilk olarak Baba İlyas'ı ziyaret ettiklerini söyler.

Ebu'l-Beka Şeyh Baba İlyas b. Ali Horasânî, Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelmiş bir Türkmen babasıdır. Birinci Alaeddin Keykûbad zamanında Dede Garkın'ın halifesi sıfatıyla Amasya yakınlarındaki Çat köyüne yerleşerek bir zaviye açmıştır. Baba İlyas, torunu Âşık Paşazâde'nin "Ben ki Fakir Derviş Ahmed Âşıkî'yim. Babam Şeyh Yahya, onun babası Şeyh Selman, onun babası Âşık Paşa, onun babası Muhlis Paşa, onun babası da zamanın kutbu Baba İlyas'tır ki, Seyyid Ebu'l-Vefâ'nın halifesidir. Tanrı hepsinin mezarlarını nurlandırın"²³ ifadelerinden anlaşıldığına göre Vefâiyye tarikatına mensuptur.²⁴

²² Krş.: R. Zelyut, *aynu eser*, 213. Mikail Bayram, aynı çalışmada iki tarih verir: En erken 620/1223 ve 625/1228 Bkz.: *Bâciyan-ı Rûm*, 31, n. 43 ve s. 25.; Y. N. Öztürk (*aynu eser*, 66), 1230 dolaylarında; M. T. Oytan (*aynu eser*, 355) ise, 669/1271'de geldiğini söylerler.

²³ *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, 3.

²⁴ J. S. Trimmingham, *The Sufi Order of Islam*, New York 1973, 70, 49-5., 281; A. Y. Ocak, *Babâiler İsyanı*, İstanbul 1980, 95 vd.

Bu durumda Baba İlyas, hem dede Garkın'ın halifesidir, hem de Ebû'l-Vefa'nın tarikatına mensuptur. Dede Garkın, muhtemelen Elbistan'a yerleşmiş ve burada yüzlerce mürid yetiştirmiş bir Türkmen babasıdır. Hacı Bektaş'la da burada görüşmüştür. Buna göre Hacı Bektaş da aynı Türkmen çevrelerine ve aynı tasavvuf cereyanına mensuptur.²⁵ Ancak o zaman Baba İlyas'ın ve dolayısıyla halifesi olarak zikredilen Hacı Bektaş'ın,²⁶ Yesevîlik ile ilgileri ve mensubiyetleri meselesinin açıklığa kavuşturulması gerekir. Maamafih Dede Garkın ve Baba İlyas'ın Harezm'den göç ettikleri ihtimal dahilinde olduğuna göre, eğer Dede Garkın Yesevî ise, Baba İlyas da Yesevî'dir veya hem Yesevî hem Vefâf'dir. Aslında Onüçüncü yüzyılda bu tarikatın Anadolu'da varlığı bilinmekte idi ve piri, Ebu'l-Vefa (501/1108) da, Ebu Muhammed Abdullah eş-Şenbakî'ye bağlı idi. Bu tarikatın Rifâîlikten ayrı bir hüviyet taşımadığı ve Ahmed er-Rifâî (578/1182)'nin meşhur olmaya başladığı tarihten itibaren Rifâîlikle mezcedildiği ve hatta Ahmet Yesevî'nin Ümmü Abide'de Ahmet er-Rifâî ile görüşüp teberrüken Rifâî hırkasını da giydiği rivayet edilmektedir. Bu ise, Rifâîlik ile Yesevîlik arasında bazı irtibatlar bulunduğunu göstermek bakımından çok önemlidir ve Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'la olan yakınlığına yeni bir ışık daha tutar.²⁷

Üstelik-Ebu'l-Vefâ'nın da Ahmet Yesevî gibi, kadın erkek bir arada ayinler yaptığı için sapık inançlar yaymakla itham edilmesi²⁸ ve aynı durumun baba İlyas hakkında da varid olması,²⁹ doğrusu Dede Garkın, Baba İlyas

²⁵ A. Y. Ocak, *aynı eser*, 91-94.

²⁶ Ahmet Yaşar Ocak ve Mikail Bayram'ın araştırmalarıyla Hacı Bektaş'ı Baba İlyas'ın halifesi, Baba İshak'a mensup ve onun halifesi olarak gösteren Eflâkî (*Âriflerin Menkıbeleri*, 1/371), F. Köprülü ("*Bektaş*", *İA*). A. Gölpınarlı "*Bektaş*", *Türk Ans.*, "*Bektâşîlik*" *Meydan-Larousse*), R. Tschuldi ("*Bektashiyya*" El²), E. Coşan (*Makâlât*, XXXI) C. Cahen ("*Baba İshak...*" *AÜİFD*, XVIII, 196 vd.) ve diğerlerinin iddiaları tamamen çürütülmüş bulunmaktadır.

²⁷ *Tiryaku'l-Muhibbîn*, 47 ve Kasım Kufralı, *Nakşibendîliğin Doğuşu ve Yayılışı*, 124-126'dan E. Coşan, *Makâlât*, XXXII, n. 9.

²⁸ A. Y. Ocak, *aynı eser*, 97-98-100.

²⁹ A. Y. Ocak. Baba İlyas'ın diptorunu Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiye*'sinden (v. 15a-b) şu değerli bilgiyi nakleder (*aynı eser*, 100, n. 48).

ve Hacı Bektaş'ın Yesevî Ocağı ile Vefâîliği mezcetmiş olmaları ihtimaline ağırlık kazandırmaktadır. Kaldı ki, Vefâîliğe mensubiyet manevî anlamda olabilir veya bir şeyhin birçok tarikatı mezcetmesi yahut bir sūfînin, birçok mürşidden, dolayısıyla birçok tarikattan feyzalması; ama sadece biriyle meşhur olup o isim altında anılması, tasavvuf tarihinde sık sık rastlanan bir hadisedir.

Âşık Paşazâde'nin "Sivas'tan Baba İlyas'a geldiler..." dediği Hacı Bektaş, "onu görmek isteğiyle" geldiğine göre, acaba onunla ne görüştü? Mevcut rivayetler, bu hususta, tatminkâr olmak bir yana, hiç bir bilgi vermemektedir. Öyle görünüyor ki, Hacı Bektaş aynı ocaktan demlendiği, aynı pınarın suyundan içtiği ve Anadolu'nun o günkü huzursuzluk ve istikrarsızlık içinde bunalan insanlarına manevî bir çıkış yolu bulma hususunda aynı endişeleri paylaştığı bir dostu ve belki hemşehrisini ziyaret için gitmiş olabilir. Tabii bu ihtimal, onun Baba İlyas adına girişildiği söylenen Baba İshak tarafından başlatılan isyana niçin katılmadığı, sorusunu cevaplandıramaz. Ancak kesin olan husus, onun Baba İshak'ın halifesi olmadığıdır.

Acaba onun bu isyana katılmayışında, hangi niyetle olursa olsun isyanın bir "fitne" demek olduğunu, ârif kişiye düşen işin ise, insanları ıslah etmek ve aydınlatmak olduğunu ve "Anadolu'ya barışçı amaçla geldiğini"³⁰ mi göstermek istemişti? Acaba o, bu isyanı, Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin yerleşik hayatın ve şehirleşmenin tabii bir sonucu olan içtimaî nizamdan rahatsızlıklarının bir ifadesi ve anarşi olarak gördü de, bu "fanatizm"e bir son vermenin ve onları, tasavvufun engin sevgi ve iman aşkından oluşan potasında yoğurup mayalayarak "yeniden doğuşu", "nizam" ve "huzur" u gerçekleştirmek için mi bu isyana katılmadı?

Şüphesiz Hacı Bektaş, Anadolu'ya yurt edinmek için gelen Türkmenlerin ve başlarındaki dedeler ve babaların, Şamanîliğin tesirinden henüz kurtulamamış olmalarına rağmen samimiyetle Müslüman olduklarından, iyi niyetlerinden ve İslâm'a bağlılıklarından şüphe etmiyordu. Ancak onların, olayları değerlendirmede, ictimai ve iktisadî buhranlar

³⁰ A. C. Ulusoy, *aynı eser*, 15.

karşısında almaları gerekli tavır konusunda farklı bir yaklaşıma ve anlayışa mı sahipti? Bize öyle geliyor ki, Hacı Bektaş'ın, iktidarların devrilmesinde ve "sultanların tacında" hiç gözü yoktur. O, bir kahraman'dır; ama elinde kılıçla isyandan isyana koşan biri değil, "elinde çapası³¹ ile, elinin emeği ve alınımın teriyle dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren; dolayısıyla göçebe ruhunu şehirleştirip medenileştiren, onlardan imanlı, şuurlu, kendini bilen yepyeni bir "Türkmen toplum" yaratan bir kahramandır. O çok iyi biliyordu ki, insanoğlunun bizzat kendisiyle barışmaması halinde, kütlelerin huzur, sükûn ve adalet içinde olabilmesi; içtimaî, iktisadî ve sair buhranların dinmesi mümkün değildir.

Yine o biliyordu ki, insanoğlu nefsinin, hırslarının ve zaaflarının esiri olmaktan kurtulmadıkça hürriyetini elde edebilmesi, insanî eşitliğe ve yüceliğe erebilmesi söz konusu olamaz. Bu bakımdan o, ne kadar haklı sebeplere dayanırsa dayansın, neticede "bozguncu" sıfatını almak yerine, hikmet, irfan ve sevgiden örülü şuurlu dayanışma, basiretli görüş, dengeli davranış, şeref, namus, hak ve adalet ölçüleriyle mücahid-i fî-sebilillah olmayı, en büyük cihadın da insanın kendi nefsiyle savaşı olduğunu yaşayarak göstermeyi hayat felsefesi kılmış; bu sebepten de hem Babaîler hem de Ahî Evren'in Kırşehir isyanına katılmayıp Suluca Karahöyük'te ocağını tüttürmeyi tercih etmiştir.

Hasılı o, Suluca Karahöyük gibi sakin bir yöreye çekilir ve Onüçüncü yüzyılın huzursuz ve darmadağınık Anadolusunda yeni bir sesin, yeni bir doğumun müjdecisi olmayı tercih eder. Bundan dolayı da bazılarının karalamalarına hedef olur.³²

Bu sebeplerden dolayıdır ki, o, İran kültürü ve zevkine hayran yüksek tabakanın daha çok rağbet ettiği ve felsefesi daha ağır Mevlânâ ve çevresinden ziyade, şehirli ve köylü esnafın, zanaatkarın ocağı durumundaki

³¹ Halk ağzında dolaşan ve Bektâşî dervişini elinde çapa tasavvur eden bir söz çok mânâlıdır: "*Bektâşînin çapası, Mevlânâ'nın çivisi.*"

³² Eflâkî Âşıkpaşazâde, İbn Bibî, Kadı Ahmed, Ebu'l-Ferve (Gregory), Kerîmüddin Aksarayî, Sipehsalar gibi isimler, bu karalama ve horlamada bulunanlar arasında sayılabilir.

Ahî Evren ve Ahîlerle daha sıcak ve samimî münasebet içinde olmuştur. O kadar ki, *Vilâyet-Nâme* Hacı Bektaş ile Ahî Evren arasındaki samimî dostluğu muhtelif vesilelerle dile getirdikten başka,³³ Bektaşîlikteki tarikata giriş ayini, eşik öpme, kuşak (şedd) bağlama, aynı tastan şerbet (içki) içme, kıyafetler, ayinlerde okunan tercemanlar (dua), her sâlikin iki yol arkadaşı, bir de yol atasının bulunması v.b. hususlar hemen tamamıyla Ahîlikle aynıdır.³⁴

Suluca Karahöyük gibi, o sırada sadece yedi haneli sakin, ama şirin bir köy olduğu rivayet edilen bir beldeye yerleşen Hacı Bektaş Velî'nin buradaki hayatı, evlenip-evlenmediği meselesi, eldeki belgelerin yetersizliği karşısında hâlâ esrarını korumaktadır ve bir bakıma Bektaşîleri iki ayrı zümreye ayıracak ve tarihte zaman zaman birbirlerine düşürecek kadar önemlidir.

Vilâyet-Nâme'ye göre (26 v.d.) Hacı Bektaş Suluca Karahöyük'te bilgin bir kişi olan İdris ile "âhiret hatunlarından" olan karısı Kutlu Melek (Kadıncık) tarafından misafir edilmiştir ve buradaki ifadelere göre de hiç evlenmemiş, yani mücerred olarak göçmüştür. Maamafih bir yerde (64-65), Hünkâr'ın bir gün abdest alırken burnunun kanadığı: Kadıncık'tan bu abdest suyunu ayak değmeyecek tenha bir yere dökmesini istediği, bunun üzerine Kadıncık Ana'nın bu suyu o görmeden içip leğeni tekrar götürdüğü, Kadıncık'ın bu suyu içtiğini anlayan Hünkâr'ın sorusu üzerine, "erenlere ne malûm değil, erenlerden artanın bir yudumunu bile dönecek yer bulamadım, ancak karnımı buldum" dediğini, Hünkâr'ın da "bizden umduğun nasibi aldın; senden iki oğlumuz gelecek, adımızla onlar yurdumuz oğlu olacak; halkın yetmiş yaşındakileri; onların yedi yaşında olanının elini öpsünler. Dünya bozulsa onlar sırları üstüne yatsınlar, hiç zahmet görmesinler..." dediği, bu söz üzerine Kadıncık'ın üç oğlunun olduğu, ama bunlardan birinin

³³ Msl. 50-54, 120-123.

³⁴ Krş. N. Çağatay, *Bir Türk Kurumu olan Ahîlik*, Ankara 1974; A. Gölpinarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları" *İ.Ü.İ.F.M.*, XI, 6-354; M. Öztürk, "Hacı Bektaş Velî" *Bellekten*, 50/888.

Hünkâr'ın sağlığında ölüp diğer ikisinin yaşadığı soylarının yürüdüğü anlatılmaktadır.³⁵

Bu rivâyete dayanan Babağan (Babalar=Mücerred) kolu, Hacı Bektaş'ın kesinlikle evlenmediğine inanmaktadırlar. Onlara göre Hacı Bektaş bekâr göçmüştür. Kadıncık Ana evlâdı, onun burun kanından gelme mânevi evlâdır, "bel evlâdı" değil "nefes evlâdı" dır. Fermanlarda ve diğer bazı kayıtlarda rastlanan "evlâd-ı Hacı Bektaş Velî" ifadesi, genel olarak Hacı Bektaş Velî'nin yoluna mensup olanlar, "yol evlâdı" anlamına gelir.³⁶

Bu görüşe karşı Çelebiler ise, Hacı Bektaş'ın Suluca Karahöyük'te yerleşmesinin sebebi, oraya gidince İdris Hoca'nın kızı Fatma (Kadıncık Ana) ile evlenmesi ve bu evlilikten İbrahim Seydi (Seyyid Ali Sultan=Timurtaş) adı verilen bir çocuğunun dünyaya gelmesidir, demektedirler.³⁷ Buna göre de asıl adı Fatma Nûriye olan Kadıncık Ana, İdris Hoca ile Kutlu Melek'in kızları ve Hacı Bektaş'ın da eşidir. Ayrıca resmî kayıtlar ve belgeler de Hacı Bektaş'ın evliliğini ve çocukları bulunduğunu kullandıkları ifadelerle teyid eder.³⁸

Yüzyıllardır çözülemeyen bir düğüm olan bu konuya o dönemler üzerinde araştırmalarda bulunan Mikâil Bayram, yeni bir düğüm daha atmıştır. Ona göre Fatma Bacı, Ahî Evren'in karısı ve Ahî Evren'in müşşidi

³⁵ Hatırlanacağı üzere, benzeri bir olay yine *Vilâyet-Nâme* tarafından Hacı Bektaş Velî'nin babasının doğumu için anlatılır. Bkz. s. 2-3.

³⁶ Msl. bkz.: Baha Saîd, *aynı makale*, 202; Bedri Noyan, *aynı eser*, 22; *Vilâyet-Nâme*, 110, 125, 133. Esasen Tahtacılar ve Kızılbaşlar arasında da "nefes evlâdı" sayılan bazı ocaklara rastlanmaktadır. Sebebi çocuğu olmayan yahut yaşamayan bazı kadınlar, falan dede, veya filân baba'dan bir duâ istemişler, yahut da bu sıfatlı bir zâtın türbesinde adak adamışlardır. Çocuk doğmuş ise, o artık şu erenlerin veya bu dede'nin "*nefes evlâdı*" olarak tanınmıştır. Krş.: Baha Saîd, *aynı makale*, 202.

³⁷ Msl. Bkz.: C. Ulusoy, *aynı eser*, 29. Ayrıca bu yazara göre (s. 83 vd.), 1552 yılına kadar, Bektâşilikte "Dede-Baba" ve "mücerred derviş" diye birşey yoktur. O tarihte, Sersem Ali Baba'nın "Dede-Baba" unvanı ile Dergâh'a atanmasıyla tartışma başlamıştır.

³⁸ C. Ulusoy, *aynı eser*, 33 vd.

Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî'nin kızıdır. Ahî Evren ve Ahîlerin 659/1261'de Kırşehir'de Nureddin Caca tarafından katliama tâbi tutulmalarından sonra kaçarak Suluca Karahöyük'te Hacı Bektaş Velî'ye sığınmıştır. Orada Bedreddin İdris adlı biriyle evlenmiş: Hacı Bektaş da onu evlâd edinmiş, o da Hacı Bektaş'tan ve babasından kalan serveti erenler yolunda harcamış, hattâ Hacı Bektaş Velî'nin vefatından sonra ona türbe yaptırmıştır.³⁹ Ayrıca onun, Abdal Mûsâ ile de akrabalık bağları, hem Ahî Evren'in hem de Abdal Mûsâ'nın "Hoy"lu oluşlarına bakılarak bir "ihtimal" olarak ileri sürülebilir.⁴⁰

İddialar ne olursa olsun, eldeki bilgi ve belgeler karşısında Hacı Bektaş'ın evliliği veya "mücerred"liği, yani evlenmemiş olarak göçtüğü konusu, tarihî boyunca Çelebîler ile Babalar arasında bazen alevlenen bazen da küllenen bir konu olmuştur.⁴¹ Ve bugün de aydınlatılması, ancak ilk dönemle ilgili yeni belgelerin ele geçmesiyle mümkün olabilecektir.

Esasen Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı yıllarla ilgili bilgi ve belgeler yok denecek kadar az ve olanlar da menkıbelerle örülü olduğu için, aydınlanması gereken hususlar, sâdece evlilik konusuyla sınırlı değildir. Meselâ tarihî rivâyetlerin aksini ortaya koymasına rağmen Hacı Bektaş Velî, hâlâ daha Yeniçeri Ocağının kurulmasında doğrudan ilgili imiş gibi gösterilir.⁴²

Aslında Hacı Bektaş Velî'nin doğrudan Yeniçerilikle bir ilgisinden ve hele onlara "Akbörk" giydirmesinden kesinlikle söz edilemez ise de, menkıbeler "ak börklü" askerlerin onun tarafından kutlanmasını ve kendilerine "yeniçeri" adını vermesini anlatırlar. Bu durumu, tarihî gerçekliklere

³⁹ Hacı Bektaş tekkesinin dünü ve bugünü ile ilgili olarak bkz.: I. Numan, *Anadolu'nun Fethinden İstanbul'un Fethine Kadar Türk Tekke ve Zâviye Mimarîsi*, Ankara 1982 (Basılmamış Doktora Tezi); Bedri Noyan, *Hacı Bektaş'ta Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri*, İzmir, 1964 (?).

⁴⁰ M. Bayram, *Bâciyân-ı Rûm*, Konya 1987, 22-27.

⁴¹ Krş. M. T. Oytan, *aynu eser*, 367 vd.; C. Ulusoy, *aynu eser*, 33 vd.; B. Atalay, *aynu eser*, 24.

⁴² Bu husustaki değişik görüşler için bkz.: C. Ulusoy, *aynu eser*, 41 vd.; *Vilâyet-Nâme*, 127 vd.; Y. Öztürk, *aynu eser*, 86 vd.; J. P. Brown, *The Darwishes...*, London 1927, 163-4.

uygun düşmese de yadırgamamak gerekir. Çünkü fütüvvet geleneğinin yaygın olduğu bir dönemde her meslek ve san'at kolunun bir pirinin bulunmasının şart olduğu şeklindeki yaygın inançla, yeniçeriliği "erenler serveri ve gazîler serdari" sayılan Hacı Bektaş Velî gibi bir din ulusunun ruh ve "dinamizmi" ile şekillendirmek istemişler. Bu bakımdan artık "ak börk"ün fütüvvet ehlinin börkü olması⁴³ ve Kayseri'de Külâh-dûzlar Mahallesiindeki Bâciyân-ı Rûm tarafından işlenmesi ve Fatma Bacı ile yakın ilgisi dolayısıyla Abdal Mûsâ'nın "bükme elif tâc'ının burada imal edilmiş bulunması"⁴⁴ pek o kadar önemli değildir. Önemli olan o devrin insanların, daha sonraki dönemlerinde Devlet'in başına belâ olmasına rağmen, kuruluşunda, ordunun temeline Hacı Bektaş Velî gibi bir Türkmen gazinin yerleştirilip, Gülbank'ının onu pîr saymasıdır:

Mü'miniz Kâlû Belâ'dan beri,
 Hakkın birliğine eyledik ikrar
 Bu yolda vermişiz seri
 Nebîmiz vardır, Ahmed-i Muhtâr
 Lâ-yezâl mestâneleriz
 Sayılmayız parmak ile,
 Kimse bilmez ahvâlimiz,
 Taşramızdan sormak ile,
 Onikimam, oniki tarikat,
 Cümlesine dedik belî
 Üçler beşler yediler
 Nûr-ı Nebî, Kerem-i İmâm-ı Alî
 Pirimiz üstâdımız Hacı Bektaş-ı Velî
 Demine, devranına Hû diyelim Hûû...

Hacı Bektaş Velî'nin hayatından söz ederken, *Vilâyet-Nâme*'nin de tesiriyle Yûnus Emre'den kapı açmamak, Bektaşî geleneğine göre, mümkün değildir.

Vilâyet-Nâme'ye göre, Hacı Bektaş Velî, Anadolu'ya geldiği sırada, orada Hacı İbrahim Sultan (21), Mahmud Hayrânî, Mevlânâ (49-50), Molla

⁴³ *Vilâyet-Nâme*, 130.

⁴⁴ M. Bayram, *aynı eser*, 48-49.

Sâdeddin (56-64) gibi büyük âlim ve mutasavvıf arasında Emre adlı "çok kuvvetli bir er" vardı (s. 21). Bu Rûm erenleri, Hacı Bektaş Velî'ye gidecekleri zaman Emre'ye "gidelim" derlerse de o gitmez. Bunun üzerine o, Karaca Ahmet⁴⁵ ile Sarı İsmail'i gönderip Emre'yi çağırır ve gelmemesindeki hikmeti sorar. Emre, Dost dîvanında perde arkasında çıkan bir elin kendisine *nasib* verdiğini, o mecliste de Hacı Bektaş adlı hiç kimse görmediğini söyler. Hacı Bektaş Velî, o elin bir işareti olup olmadığını sorunca, ayasında lâtif yeşil bir ben vardı: şimdi bile görsem tanırım, cevabını verir. O zaman Hacı Bektaş elini açar. Emre, Hacı Bektaş'ın avucunda o latif yeşil beni görür görmez, üç kere "Tapduk Hünkârım" der. İşte bundan sonra adı Tapduk Emre kalır. Emre, başındaki tâcı çıkarıp Hünkâr'a teslim eder. O da tâcı tekbirleyip giydirir.

Bu, Yûnus'un şeyhi Tapduk Emre ile Hacı Bektaş arasındaki münasebetle ilgilidir. Yine Vilâyet-Nâme (48-49), bu defa Yûnus hakkında şunları söyler.

Sivrihisar'ın güneyinde Sarıgök'te⁴⁶ doğmuş Yûnus Emre adlı ekincilikle geçinen yoksul bir adam vardır. Bir yıl kıtlık olur ve Yûnus'un fakirliği büsbütün artar. Sonunda kerâmetlerini ve yardımlarını çok duyduğu Hacı Bektaş'a gidene kadar birşeyler istemek için yola çıkar. Bir sığırın üstüne alıç koyup Suluca Karahöyük'e gelir ve Hünkâr'a "yoksul bir adamım, ekinimden birşey alamadım. Yemişimi alın, karşılığını lutfedin" der ve kendisine buğday ister. Hacı Bektaş Velî, onu birkaç gün misafir eder; ama Yûnus dönmek için acele eder. Hünkâr, Yûnus'a bir dervişini gönderir ve sorar: "Buğday mı verelim, nefes (erenler himmeti) mi?" Yûnus, "Ben nefesi ne yapayım, bana buğday gerek" der. Bunu duyan Hacı Bektaş, "her alıcın çekirdeği başına on nefes vereyim" diye haber gönderir. Yûnus, buğday almak için ısrar edince, Hacı Bektaş'ın emriyle sığırın üzerine buğday yüklenir. O da yola düşer. Ancak köyün aşağısına gelince işlediği hatanın büyüklüğünü anlar ve geri dönerek Hünkâr'ın kendisine vereceğini söylediği himmet'i, nefes'i istediğini söyler. O vakit Hacı Bektaş, artık onun kilidini

⁴⁵ Karaca Ahmed'i F. Köprülü (*İlk Mutasavvıflar*, 259) ekler.

⁴⁶ F. Köprülü (*İlk Mutasavvıflar*, 261, n. 7)'ye göre "Sarı göl."

Tapduk Emre'ye verdiğini, bu yüzden ona gidip nasibini ondan almasını söyler. Yûnus Tapduk Emre'ye gider. Hünkâr'ın selâmını söyler ve olanı biteni anlatır. Tapduk Emre dergâhında kırk yıl odunculuk yapan Yûnus dergâha bir tek gün eğri ve yaş odun getirmez. Birgün, erenler meclisi kurulur. Tapduk mecliste bulunan şâir Yûnus-u Gûyende'ye "şevkimiz var, terennüm et" derse de o nazlanır. Bunun üzerine Tapduk, Yûnus Emre'ye döner ve "Haydi" der, "artık zamanı geldi; kilidin açıldı; Hünkâr Hacı Bektaş'ın nefesi yerine geldi; durma söyle! "Yûnus'un gözünden perde kalkar ve söylemeye başlar. Söylediği nefesler, büyük bir dîvan olur.

Buna göre Yûnus Emre'nin tarikat nisbeti:

Yûnus'a Tapduk'tan oldu hem Barak'tan Saltuk'a

Bu nâsib çün cûş kıldı, ben nice pinhan olam

beytiyle de ifade ettiği üzere,⁴⁷ Tapduk Emre, Baba ve Sarı Saltuk vasıtasıyla Hacı Bektaş'a ulaşmaktadır. Hacı Bektaş Velî ile Yûnus Emre arasındaki münasebetin mahiyeti ve seyri ne şekilde olursa olsun,⁴⁸ bu iki büyük isim arasında doğrudan veya dolaylı yolla da olsa fikrî açıdan son derece benzerlik, hattâ iç-içelik mevcuttur. Elbette bu durum, bir intisâbı ifade etmese de, Hacı Bektaş'ın eserlerindeki görüş ve düşüncesi Yûnus'ta da aynen görülür; üstelik bir san'at şaheseri olarak... Bu sebepten Alevî-Bektaşî şiiri denince Yûnus dâima ön sırada yer alır.⁴⁹

Eserleri

Hacı Bektaş Velî'nin eserleri hakkında, son yıllarda yapılan ve oldukça değerli bilgileri ihtiva eden yayınlar, Hacı Bektaş'ın görüş ve düşüncelerini

⁴⁷ A. Gölpinarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, 411. Bu beyit şu şekilde de nakledilmektedir:

⁴⁸ Bu konudaki tartışmalar ve görüşler için bkz.: A. Gölpinarlı, *aynı eser*, 10 vd.; Ş. Tekindağ, "Büyük Türk Mutasavvıfı Yûnus Emre Hakkında Araştırmalar", T.T.K. *Belleten*, XXX/117, s. 59-90; *Yûnus Emre Divanı*, Haz. F.K. Timurtaş, 24 vd.

⁴⁹ Atatürk Kültür Merkezi'nin 7-10 Ekim 1991 tarihinde gerçekleştirdiği "Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu'nun bildirimleri yayımlandı (Ankara 1995). Bu bildirimlerden, Tuncer Baykara, A. V. Ecer, A. Y. Ocak, S. Tural, M. Demirci, B. Flemming'e ait olanlarda Hacı Bektaş ile Yûnus alakasına ait doğru hüküm vermeye yardım edici yorumlar bulunmaktadır.

daha açık ve kesin hatlarla tanımamıza imkân sağlamış bulunmaktadır. Bunlara göre,⁵⁰ Hacı Bektaş'a ait olduğu belirlenen eserleri şunlardır:

1. Kitâbu'l Fevâid: Ahmed Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet'i örnek alınarak Farsça yapılmış bu eser her ne kadar üçüncü bir şahsın ağzından hikaye edilmekte ise de, anlatılanların Hacı Bektaş'ın kendi kaleminden çıktığı, eserin isminin bizzat onun tarafından verildiği belirtilmektedir.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmındaki yazma nüsha Türkçeye çevrilerek basılmıştır: "*I.Ö... Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş'ı Velî'nin Vasîyetnâme'si (Kitabu Fevâid)*", İstanbul: Dizergonca Matbaası, 1959, 63 sayfa.

Esad Coşan, eserde Hacı Bektaş'tan sonra yaşadığı bilinen kişilerin sözlerinin yer almasına rağmen, neşrini gerçekleştirdiği Makalât ile şaşılacak bir yakınlık gösterdiğini söyler.⁵¹

2. Makalât: Hacı Bektaş Velî'nin bugün elimizde bulunan en tanınmış ve en hacimli eseridir. Eserin aslı Arapçadır. Eksik bir nüsha, Esad Coşan tarafından bulunarak, tenkidli neşrini yaptığı mensur Türkçe nüsha ile karşılaştırma ve inceleme imkanı sağlamak için tercüme edilmiş ve çalışmasının sonuna eklenmiştir.⁵²

Makalât'ın kütüphanelerimizde pek çok Türkçe tercüme nüshası vardır. Eserin manzum bir tercümesi, 812/1409 tarihinde Hatiboğlu Muhammed tarafından yapılmış; mensur tercüme de Molla Sa'deddin veya şimdi elimizde bulunan şekliyle Molla Sa'deddin'in ilk tercümesinden faydalanan biri tarafından yapılmıştır.⁵³

⁵⁰ Bkz.: *Makalât*, E. Coşan neşri XXXIX-LII; B. Noyan, *Bektâşilik-Alevîlik Nedir?*, 32-37; A. Gölpınarlı, "Bektaş", *Türk Ansiklopedisi*, 32-33; *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî* 46-48; M. Öztürk, "Hacı Bektâş-ı Velî" *Bellekten*, 50/892-94.

⁵¹ *Makalât*, XL.

⁵² *Makalât*, E. Coşan nşr., 112-121.

⁵³ *Makalât*'ın manzum ve mensur nüshaları ve diğer özellikleri için bkz.: *Makalât*, E. Coşan nşr. XLII, LII.

Tereddütsüz öğretici mahiyette bir tasavvuf ilm-i hâli sayılabilecek Makalât'ın tenkidli neşrini gerçekleştiren Esad Coşan, kendi çalışmasından⁵⁴ önce, mensur nüshanın iki defa eski harfle basıldığını bildirmektedir. Yeni harflerle Sefer Aytekin tarafından "Molla Sadettin'in tercüme ve tertibi esas tutulmuştur" kaydıyla yapılmış olan, ama ilmî yayın kurallarına uymayan bir baskı elimizdedir: Hacı Bektaş Velî, *Makalât*, Ankara: Emek Basım-Yayımevi, 1954.

Son olarak da Hüseyin Özbay, Esad Coşan'ın tenkidli neşrini sadeleştirerek yayınlamıştır: Hacı Bektaş Velî, *Makalât*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990, XX+63 ss.

3. Şerh-i Besmele: Manisa Kütüphanesi 3536 numarada kayıtlı ve *Kitâb-ı Tafsir-i Besmele ma'a Makalât-ı Hacı Bektaş Rahmetullah* başlığını taşıyan ve 827/1422 yılında Ca'fer b. Hasan tarafından istinsah edilmiş 57 sayfa tutarındaki bu eser, Rüştü Şardağ tarafından, ilmî neşir kaidelerine bağlı kalmaksızın yayınlanmıştır:

Her yönü ile Hacı Bektaş-ı Velî ve En Yeni Şerh-i Besmele, İzmir: Karınca Matbaacılık, 1985.

Hacı Bektaş Velî, ona ait olduğu hususu çok şüpheli olan bu küçük ve fakat anlamlı eserinde Allah, Rahîm ve Rahman adlarını zikretmenin ve bunların hepsini bünyesinde toplayan Bismelenin her işte söylenmesinin büyük yarar ve yüceliğinden söz eder.⁵⁵

4. Şathıyye:⁵⁶ İki sayfa kadar tutan bu şathıyye, 1091/1680 yılında Enverî Hurûfî ve Nakşî bir müellif tarafından nazım ve nesir karışık olarak *Tuhfetu's Sâlikîn* adıyla Türkçe şerh edilmiştir⁵⁷

⁵⁴ Hacı Bektaş-ı Velî, *Makalât*, nşr. Prof. Dr. Esad Coşan, İstanbul: Seha Neşriyat, trz., LXI + 127 ss.

⁵⁵ Eserin diğer özellikleri hk. bkz.: Bedri Noyan, *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?*, 34-36.

⁵⁶ Şath veya şathıyye, mutasavvıfların cezbe anında söyledikleri şerîata aykırı görülebilen ölçü dışı sözlere denir.

⁵⁷ A. Gölpınarlı, "Bektaş", *Türk Ansiklopedisi*, 33; *Makalât*, E. Coşan nşr., XL-XLI.

5. Hacı Bektaş Velî'ye Atfedilen Diğer Eserler

Fâtiha Sûresi Tefsîri, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelîmât-ı Ayniyye, Hurde-Nâme, Üssü'l Hakîka gibi bazı eserlerin de Hacı Bektaş Velî'ye ait olduğundan söz edilirse de,⁵⁸ bunların ona aidiyeti henüz ortaya konabilmiş değildir.

⁵⁸ Bkz.: *Makâlât*, E. Coşan nşr. XL; A. Gölpinarlı, "Bektaş", *Türk Ansiklopedisi*, 33; B. Noyan, *aynı eser*, 33 vd.